

**Een archeologisch bureau-onderzoek in
het kader van de reconstructie van het
Dorpsplein te Callantsoog, gemeente
Zijpe (NH)**

A.J. Wullink

ARC-Rapporten 2010-136

Geldermalsen
2010
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek in het kader van de reconstructie van het Dorpsplein te Callantsoog, gemeente Zijpe (NH)

ARC-Rapporten 2010-136
ARC-Projectcode 2009/658

Tekst
A.J. Wullink
Afbeeldingen
A.J. Wullink
Redactie
A.J. Wullink

definitieve versie

Autorisatie — A. Ufkes

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Geldermalsen, 2010

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Projectgegevens

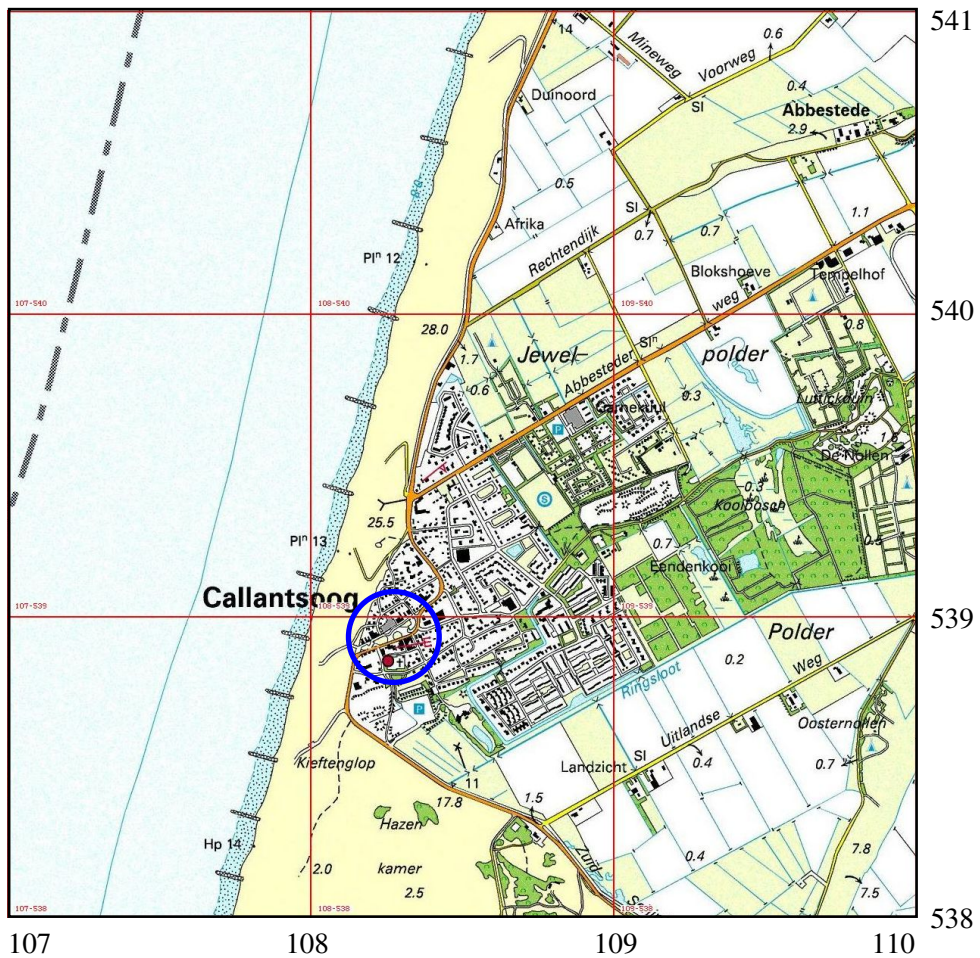
Projectnaam	Callantsoog, Dorpsplein
Projectcode	2009/658
CIS-code	41601
Status	Definitief (18 augustus 2010)
Beheer en plaats van documentatie	Archaeological Research & Consultancy
Projectleider	drs. A.J. Wullink
Contact	0345-620101, a.j.wullink@arcbv.nl
Opdrachtgever	Gemeente Zijpe, drs. E. Oostendorp
Contact	0224-574100, e.oostendorp@zijpe.nl
Bevoegd gezag	Gemeente Zijpe, drs. E. Oostendorp
Contact	0224-574100, e.oostendorp@zijpe.nl

Locatiegegevens

Toponiem	Dorpsplein
Plaats	Callantsoog
Gemeente	Zijpe
Provincie	Noord-Holland
Kaartblad	14A
RD-coördinaten	NW: 108.155/538.900 NO: 108.365/539.035 ZO: 108.380/538.955 ZW: 108.140/538.865
Oppervlakte	1 ha

Beschrijving onderzoekslocatie

Geologie	Formatie Naaldwijk, Laagpakket van Zandvoort/Schoorl
Geomorfologie	Lage kustduinen (4L7)
Bodem	Vlakvaaggronden (Zn30)
Historische situatie	Sinds het ontstaan van Callantsoog in 1570 in gebruik geweest als dorpsplein. Geen bebouwing aanwezig geweest. Bodem mogelijk verstoord bij infrastructurele werkzaamheden in de 20e eeuw.
Archeologische verwachting	Kans op <i>off-site</i> resten (putten, afvalkuilen, oude bestratingen) vanaf 1570.

Afbeelding 1. Topografische kaart van de onderzoekslocatie en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In opdracht van de gemeente Zijpe heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een archeologisch bureau-onderzoek uitgevoerd voor het Dorpsplein te Callantsoog. Aanleiding tot dit onderzoek vormt de voorgenomen herontwikkeling van het Dorpsplein. Door deze werkzaamheden worden mogelijk archeologische resten bedreigd. Conform de Wet op de archeologische monumentenzorg¹ dient het plangebied eerst te worden onderzocht op de aanwezigheid van archeologische waarden. Het bureau-onderzoek is verricht op 21 juni 2010 door drs. A.J. Wullink. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1).²

1.2 Ligging en beschrijving van het onderzoeksgebied

De onderzoekslocatie ligt in het centrum van Callantsoog en is momenteel in gebruik als parkeerplaats en openbare groenvoorziening (zie afb. 1). Het totale oppervlak van het plangebied bedraagt circa 1 hectare. Het maaiveld ligt tussen 2,20 en 3,90 m +NAP.

1.3 Overzicht van de geplande werkzaamheden

Bij de reconstructie van het Dorpsplein vinden diverse werkzaamheden plaats waarbij de bodem wordt vergraven. Voor de aanleg van parkeerplaatsen aan de oostzijde van het onderzoeksgebied wordt tot 1 m –mv ontgraven. Ten westen van de parkeerplaatsen wordt een waterpartij aangelegd waarvoor tot 2 m –mv zal worden ontgraven. Voor de aanleg van een riolering langs de zuidzijde van het plangebied wordt tot 1 à 3 m –mv verstoord. Op het overige deel van het plangebied wordt de bodem tot maximaal 0,5 m –mv geroerd. In afbeelding 2 wordt het ontwerp voor het Dorpsplein weergegeven.

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verkregen informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Hierin wordt beschreven of er archeologische resten aanwezig (kunnen) zijn in het plangebied, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is, wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgtraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

¹In werking getreden op 1 september 2007.

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

1.5 Werkwijze

Voor het bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Op basis van geologische, geomorfologische en bodemkundige informatie wordt een beeld geschetst van de landschappelijke ontwikkeling van de omgeving van de onderzoekslocatie. Deze landschappelijke ontwikkeling geeft inzicht in de potentiële bewoonbaarheid van de locatie. Voor de beschrijving van de archeologische waarden wordt gebruik gemaakt van Archis2, de online archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), en, indien van toepassing, van informatie over eerder gedaan onderzoek en archeologische waarnemingen. Naast deze informatie wordt, als deze voorhanden zijn, ook gebruik gemaakt van provinciale en gemeentelijke beleids- en verwachtingskaarten. Voor onderhavig onderzoek is gebruik gemaakt van de archeologische waarden- en beleidskaart van de provincie Noord-Holland³ en de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Zijpe (Alders & Husken 2007). De historische ontwikkeling wordt beschreven aan de hand van historisch-topografisch kaartmateriaal en historische bronnen. Hierbij wordt ook ingegaan op eventuele (sub)recente verstoringen die de archeologische verwachting beïnvloeden. Voor het bureau-onderzoek wordt dankbaar gebruik gemaakt van de website van het Zijper Museum⁴, zowel voor de aarwetenschappelijke als historische ontwikkeling van het gebied.

³<http://chw.noord-holland.nl>

⁴<http://www.zijpermuseum.nl>

2 Resultaten bureau-onderzoek

2.1 Bekende aardwetenschappelijke waarden

Callantsoog ligt aan de Noord-Hollandse kust, ten noorden van de Hondsbosse Zeewering. Dit deel van de kust is de laatste 1200 jaar sterk aan erosie onderhevig geweest. Gedurende het grootste deel van het Holoceen lag de kust hier echter verder westwaarts. Vanaf het Atlanticum (8000 jaar geleden) ontwikkelt zich hier, beschermd door een strandwal, een waddengebied, dat via het zeegat van Bergen in verbinding staat met de Noordzee. In het Subatlanticum (3000 jaar geleden) sluiten de strandwallen zich aan en ontstaan op de strandwallen lage duinen. In het achterland ontstaat een uitgestrekt hoogveencomplex. Vanaf de 11e eeuw vindt in toenemende mate mariene erosie plaats en daaraan gekoppeld een nieuwe fase van duinvorming. Redenen hiervoor zijn een afname van zandtoevoer, verhoogde stormactiviteit en ontbossing en overbeweiding van de duinen. Zand voor de kust wordt tijdens stormen op de zeereep geworpen, waarna het landinwaarts verstuift. Er ontstaan drie zeegaten in de duinenrij: de Zijpe, het Heersdiep en het Marsdiep. Het veen in het achterland wordt door de aanhoudende stormvloed geërodeerd en er ontstaan getijdegebieden achter de duinen, die als waddeneilanden overblijven. Callantsoog ligt op het voormalige eiland 't Oghe, tussen de Zijpe en het Heersdiep. dit laatste zeegat is waarschijnlijk ontstaan tussen 1170 en 1196. Stormvloed blijven het land tijsteren en tijdens de tweede Allerheiligenvloed van 1570 slaat een deel van de duinenrij weg, waardoor het toenmalige dorp Callinge wordt vernietigd (De Mulder et al. 2003, Alders & Husken 2007).

Vanaf de 13e eeuw vinden er bedijkingen plaats rondom 't Oghe, waarbij diverse polders tot stand komen: De Zandpolder (14e eeuw), De Boskerpolder (begin 16e eeuw) en de Jewel (1536). Door de aanleg van de Zijper Zeedijk wordt 't Oghe met het vasteland verbonden en door de Van Oldebarneveldtsdijk (1612) met het eiland Huisduinen in het Noorden. Vanaf 1612 vormen de verschillende polders tezamen de polder Callantsoog.

Callantsoog ligt volgens de geomorfologische kaart (afb. 3) direct achter de zeereep, die bestaat uit hoge zeeduinen (13C1), op een serie lage zeeduinen met bijbehorende vlaktes en laagtes (4L7). Rondom de lage zeeduinen ligt een ingesloten strandvlakte (2M40). Op de AHN (afb. 4) is te zien dat het Dorpsplein in een laagte ligt tussen twee zuidwest-noordoost georiënteerde duinruggen. De duinafzettingen worden gerekend tot het Laagpakket van Schoorl en de strandafzettingen tot het Laagpakket van Zandvoort, beide behorend tot de Formatie van Naaldwijk.

2.2 Bekende archeologische waarden

Volgens de IKAW (afb. 6) heeft het hele gebied rondom Callantsoog een lage archeologische trefkans, doordat het gebied bestaat uit jonge marine afzettingen. De oude dorpskern, ontstaan na 1570 rondom het Dorpsplein, heeft op zowel de Archeologische Monumentenkaart (AMK; zie afb. 6) en de cultuurhistorische waarden-

kaart van Noord-Holland⁵ een hoge waarde. Volgens de beleidsnota Archeologie van de gemeente Zijpe kan archeologisch onderzoek hier belangrijke gegevens en vondsten opleveren over de bewoningsgeschiedenis en het dagelijkse leven door de eeuwen heen (Alders & Husken 2007). Op het strand en voor de kust ten noorden van Callantsoog zijn volgens Archis een drietal archeologische waarnemingen bekend, maar deze zijn gedaan in opgespoten zand. Het betreft vondstmateriaal uit de periode Vroege Middeleeuwen–Nieuwe Tijd. Doordat de vondsten zijn gedaan in opgespoten zand, zijn deze niet relevant voor het onderhavige onderzoek. Tot nu toe is binnen de dorpskern slechts één archeologisch onderzoek verricht en wel door ADC in 2008 (Holl & Van der Zee 2008). Dit onderzoek betreft een bureau-onderzoek in het kader van de sloop en nieuwbouw voor een locatie aan de noordzijde van het Dorpsplein, namelijk het perceel Dorpsplein 15. In dit onderzoek is geconcludeerd dat archeologische resten vanaf de 16e eeuw verwacht kunnen worden.

2.3 Historische situatie

De informatie voor het beschrijven van de historische situatie en het gebruikte kaartmateriaal is afkomstig van de website van het Zijper Museum [footnotehttp://www.zijpermuseum.nl](http://www.zijpermuseum.nl). Het dorp Callantsoog kent drie incarnaties. Het eerste dorp Callinge wordt al in de 920 n. Chr. genoemd als bezit van het klooster van Egmond. Dit dorp ligt circa 5 km ten westen van het huidige Callantsoog en is waarschijnlijk weggevaagd tijdens de Allerheiligenvloed van 1170. Het tweede dorp kwam te liggen op het nieuw ontstane eiland 't Oghe. In afbeelding 7 wordt de situatie in 1300 weergegeven. Halverwege de 13e eeuw wordt Callinge in leen gegeven aan de heer van Brederode. Bij de tweede Allerheiligenvloed van 1570 wordt het dorp opnieuw weggevaagd en daarna opnieuw opgebouwd rondom het huidige Dorpsplein. In 1610 wordt de heerlijkheid verkocht en daarbij in vieren gedeeld. In 1552 wordt het eiland doormiddel van de Zijperzeedijk verbonden met het vasteland bij Petten. Tijdens de Napoleontische oorlogen wordt Callantsoog in 1799 elf weken bezet door 700 Engelse dragonders. Door het oorlogsgeweld werd het dorp deels verwoest. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog raakte Callantsoog beschadigd door de ontploffing van een munitiedepot.

De historische ontwikkeling van het derde Callantsoog kan mooi geschetst worden aan de hand van historisch kaartmateriaal. De eerste kaart van na de tweede Allerheiligenvloed is een kaart van Petrus Nagel uit 1572. Deze kaart is echter samengesteld op basis van verschillend kaartmateriaal uit de periode 1560–1572. De versie van Callantsoog op de kaart is nog de tweede (zie afb. 8). Het derde Callantsoog wordt voor het eerst op een kaart van de heerlijkheid Callantsoog uit 1602 weergegeven (afb. 9). De kwaliteit van de kaart is slecht, maar te zien valt dat Callantsoog bestaat uit twee parallelle rijen huizen met ten zuiden daarvan de kerk. De ruimte tussen de twee rijen huizen is het dorpsplein. Zoals op afbeeldingen 10 tot 15 is te zien, verandert er tot na de Tweede wereldoorlog weinig. Callantsoog blijft bestaan uit twee rijen huizen rondom het Dorpsplein en een kerk. In de 19e

⁵<http://chw.noord-holland.nl>

eeuw wordt aan de oostzijde van het Dorpsplein een school gerealiseerd. Verder is het dorpsplein in 1950 (afb. 15) driehoekiger dan in 1922 (afb. 14). Na 1950 groeit Callantsoog sterk, maar met het dorpsplein blijft onveranderd tot en met 1971 (afb. 16, 17). Tussen 1971 en 1983 (afb. 18) vindt een herprofilering van het Dorpsplein plaats, waarbij de huidige vorm wordt gerealiseerd. Geconcludeerd kan worden dat het Dorpsplein in de loop der eeuwen, behoudens wijzigingen in de infrastructuur, weinig is veranderd en er nooit bebouwing aanwezig is geweest. Bij de verschillende reconstructies in de 20e eeuw zijn delen van het Dorpsplein mogelijk verstoord geraakt.

2.4 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Op basis van de bij het bureau-onderzoek verkregen informatie kan een archeologisch verwachtingsmodel voor het onderzoeksgebied worden opgesteld. Callantsoog ligt op duinafzettingen uit de Late Middeleeuwen. Deze duinen (en de strandafzettingen ten oosten hiervan) hebben een lage archeologische trefkans. Het dorp zelf, de derde versie, is na de tweede Allerheiligenvloed van 1570 ontstaan rondom het Dorpsplein. De oude dorpskern is een monument van hoge archeologische waarde. Hierbinnen kunnen archeologische resten worden verwacht die een inzicht geven in de ontwikkeling van het dorp in de afgelopen viereneenhalve eeuw. Oudere resten worden niet verwacht. Uit historisch kaartmateriaal blijkt dat het Dorpsplein nooit is bebouwd. Wel zouden hier zaken als waterputten, afvalkuilen en oude straatniveaus aanwezig kunnen zijn uit de periode na 1570. Bij reconstructies van het Dorpsplein is de bodem mogelijk verstoord geraakt, waardoor eventuele resten zijn aangetast.

3 Samenvatting en conclusie

Het Dorpsplein ligt in een laagte tussen duinen uit de Late Middeleeuwen, waarin zich vlakvaaggronden hebben gevormd. Deze afzettingen hebben een lage archeologische trefkans. In de omgevingen zijn wel enkele waarnemingen gedaan, maar allen in opgespoten zand. Het Dorpsplein vormt de kern van het derde dorp Callantsoog dat na de tweede Allerheiligenvloed van 1570 is ontstaan. De oude dorpskern is een monument van hoge archeologische waarde, waar resten verwacht kunnen worden die inzicht geven in de ontwikkeling van het dorp en het dagelijks leven aldaar. Het Dorpsplein zelf is nooit bebouwd geweest en de bodem is bij reconstructies in de 20e eeuw mogelijk deels verstoord. De archeologische resten die mogelijk verwacht zouden kunnen worden, zijn waterputten, afvalkuilen en oude straatniveaus uit de periode na 1570. Mogelijk zijn sporen deels verstoord geraakt bij reconstructies in de 20e eeuw.

4 Aanbeveling

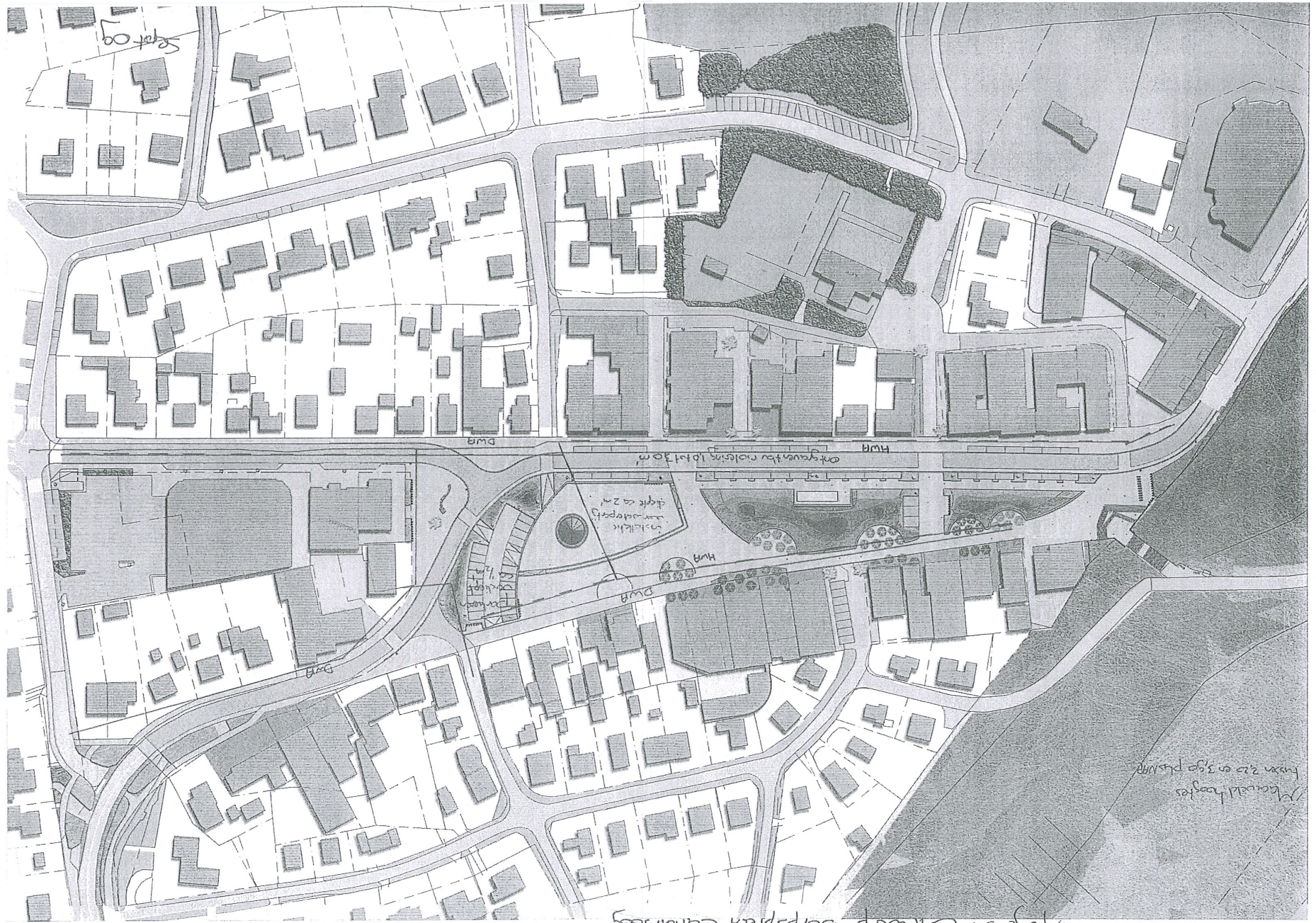
Mogelijk zijn er op het Dorpsplein resten aanwezig die inzicht geven in de ontwikkeling van Callantsoog. De aanwezigheid hiervan is echter niet zeker. Conform de beledisnota Archeologie van de gemeente Zijpe (Alders & Husken 2007), dient in dit geval een archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden plaats te vinden. Opgemerkt dient te worden dat het uitvoeren van een proefsleuvenonderzoek mogelijk goedkoper is dan een begeleiding van alle graafwerkzaamheden op het terrein en dat deze optie ook overwogen kan worden. Voor zowel de archeologische begeleiding als een proefsleuvenonderzoek is een door het bevoegd gezag, de gemeente Zijpe, goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) nodig. Het is aan het bevoegd gezag, de gemeente Zijpe, om op basis van deze aanbeveling een selectiebesluit te nemen.

Literatuur

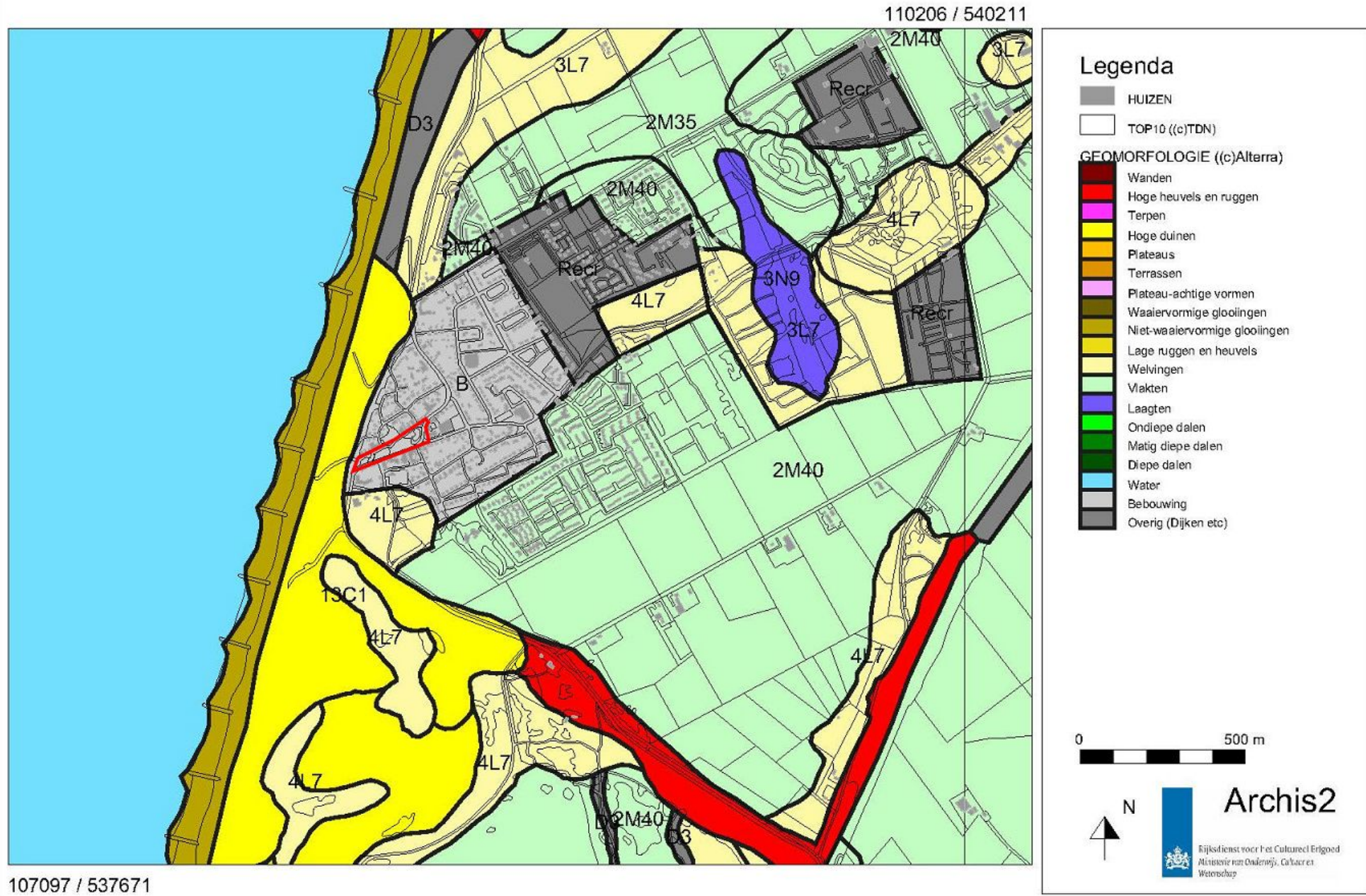
Alders, G.P. & S. Husken, 2007. *Beleidsnota Archeologie 2007*. Wormer (SCENH-rapport cultuurhistorie 28).

Holl, J. & R.M. van der Zee, 2008. *Callantsoog (gemeente Zijpe), Dorpsplein 15. Een Bureauonderzoek*. Amersfoort (ADC Rapport 1743).

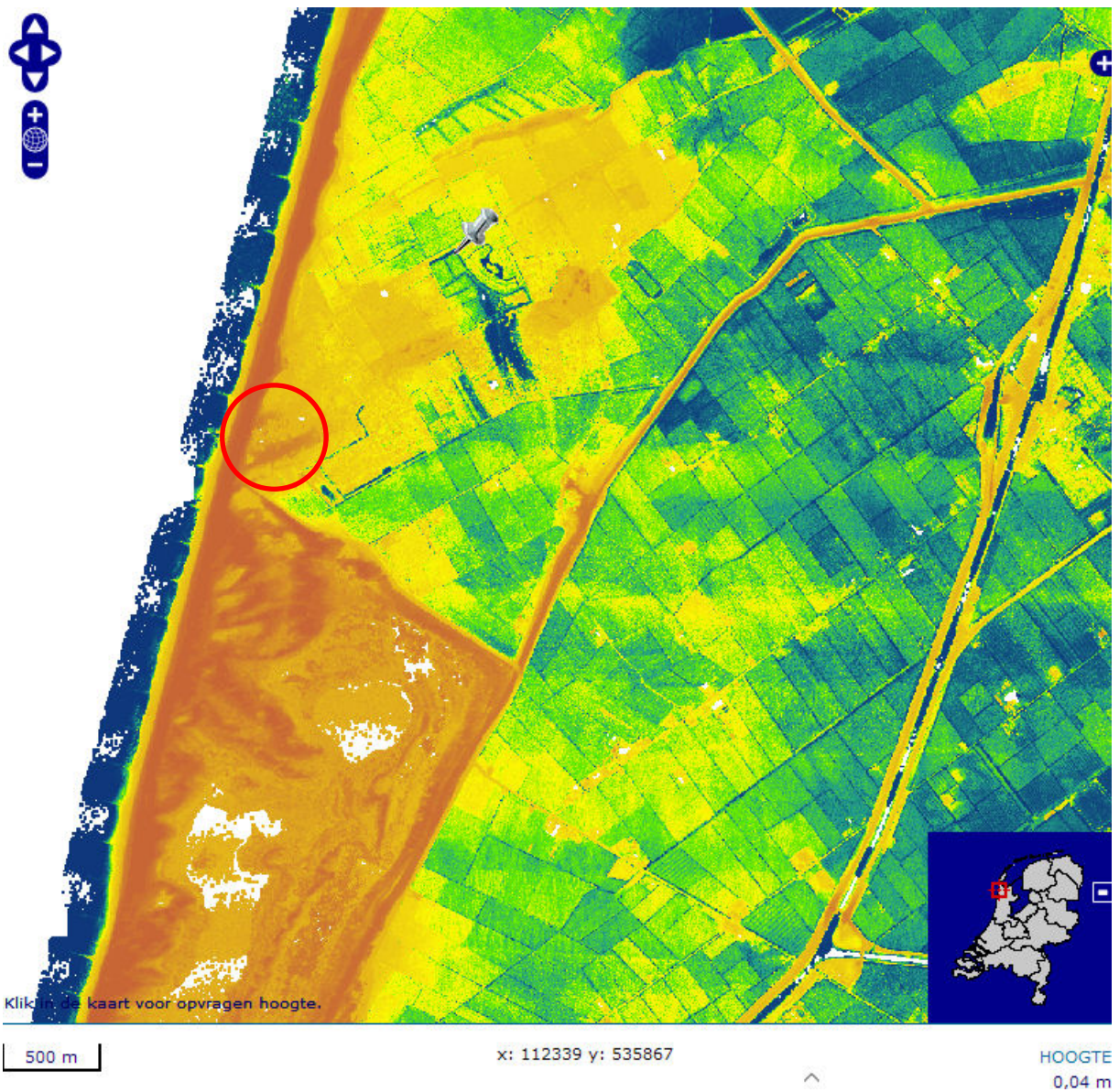
Mulder, E.J.F. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Utrecht.

Afbeelding 2. Inrichtingsschets Dorpsplein. Bron: Gemeente Callantssoog

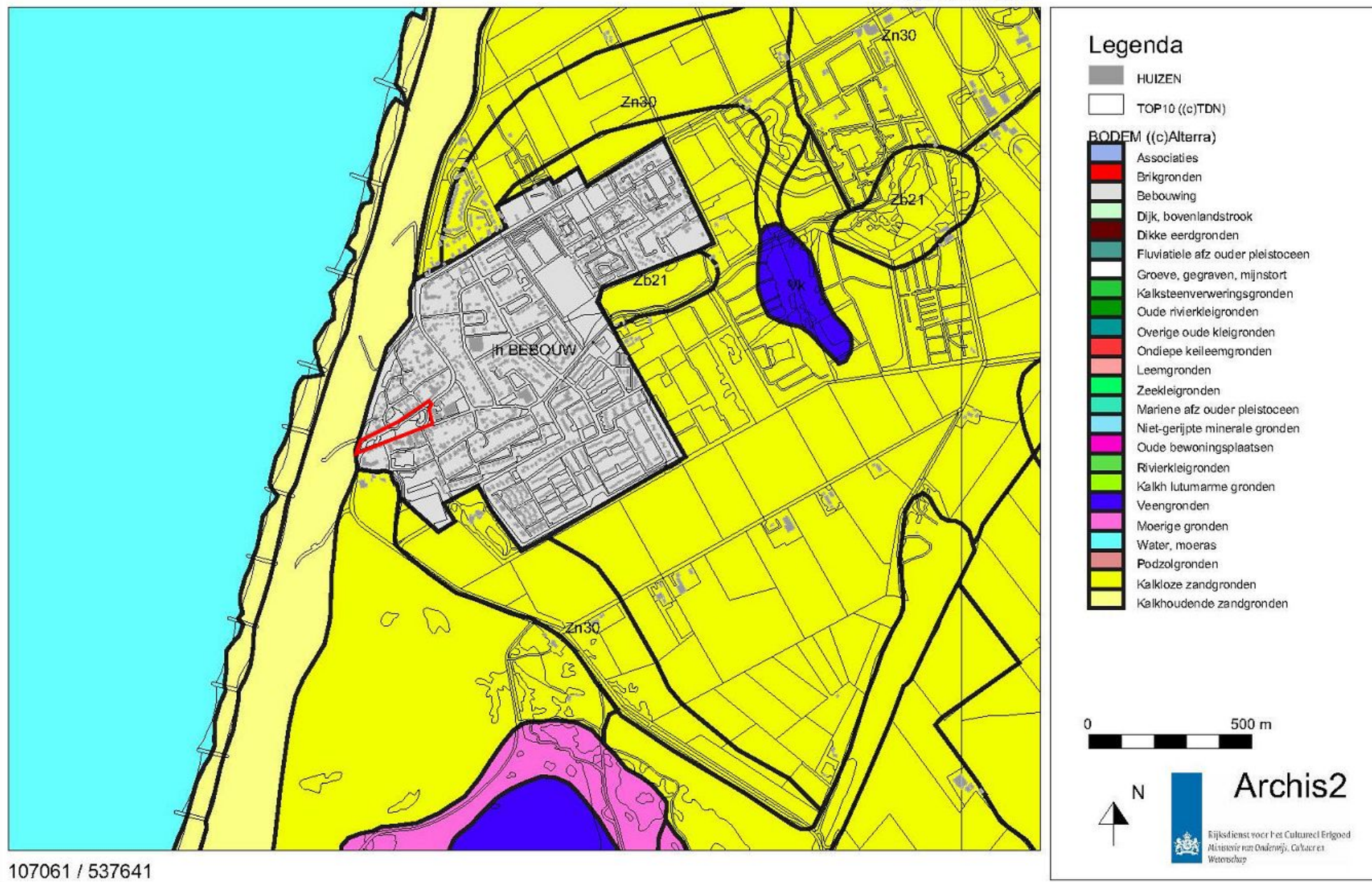

Afbeelding 3. Geomorfologische kaart van de onderzoekslocatie (rood omlijnd) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Archis II.

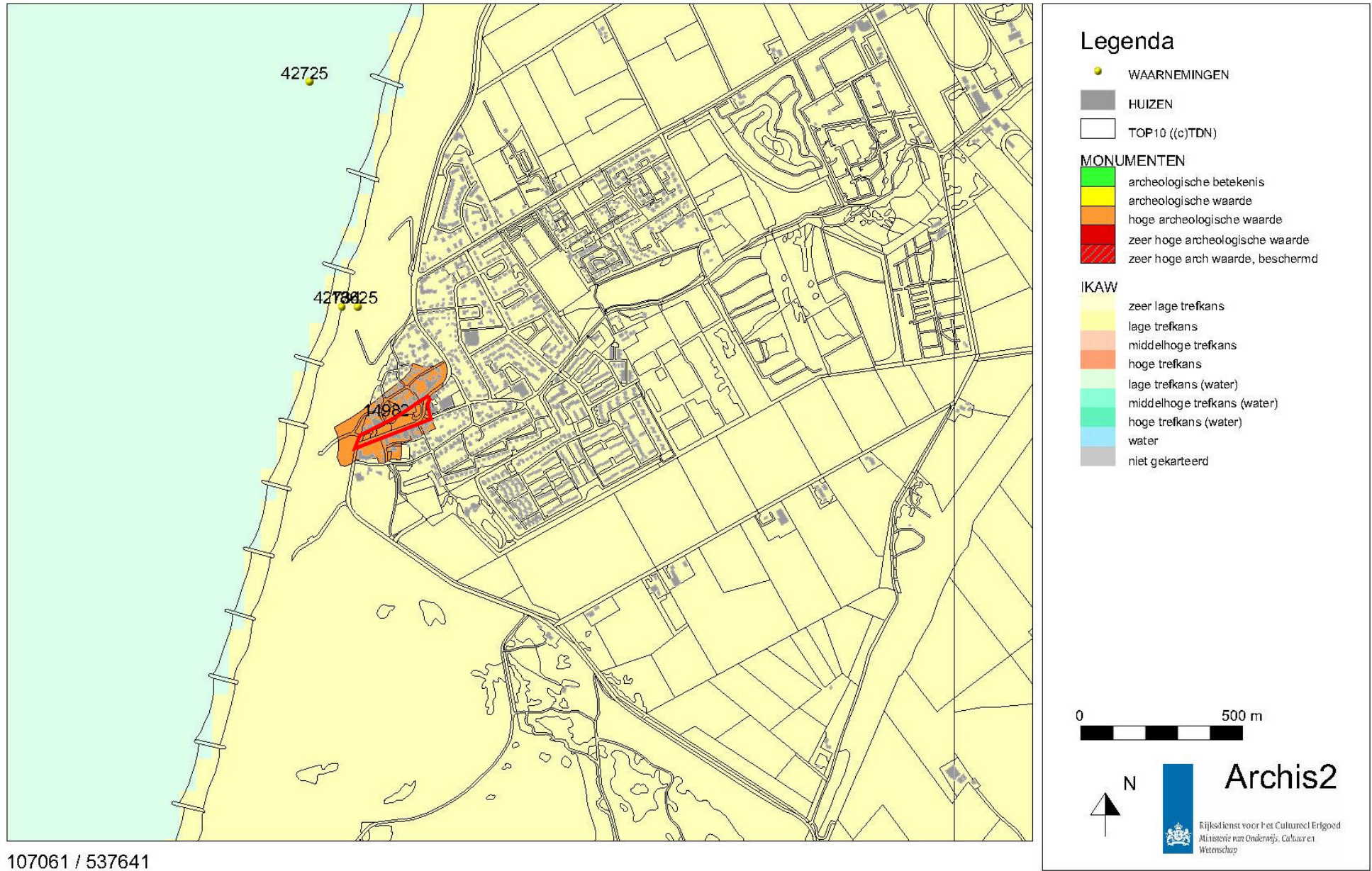
Afbeelding 4. Uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). De onderzoekslocatie is rood omcirkeld. Bron: <http://www.ahn.nl>

110244 / 540241

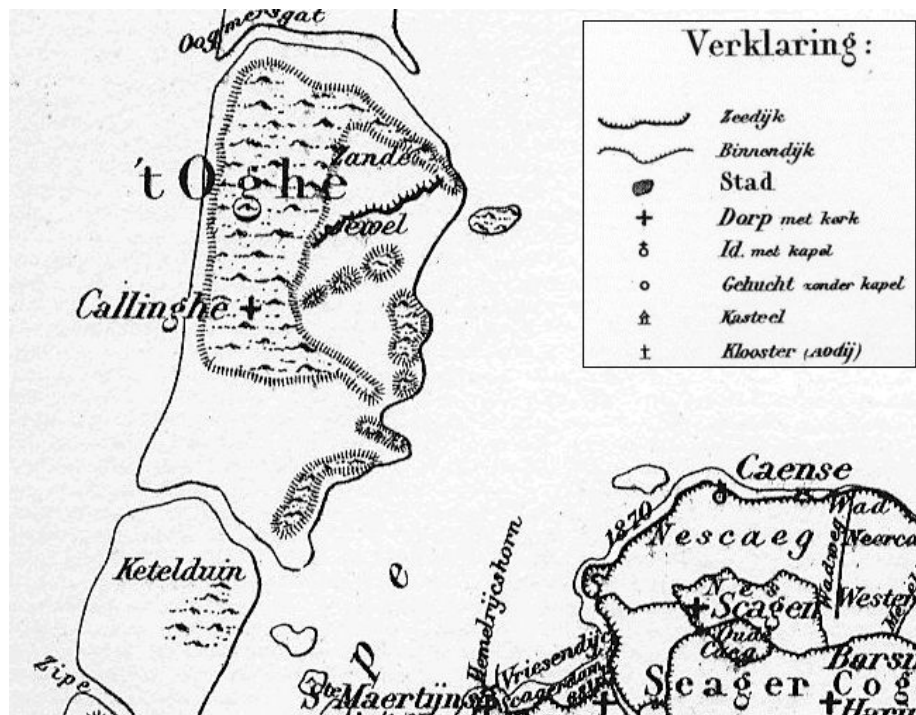
Afbeelding 5. Bodemkaart van de onderzoekslocatie (rood omlijnd) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Archis II.

110244 / 540241

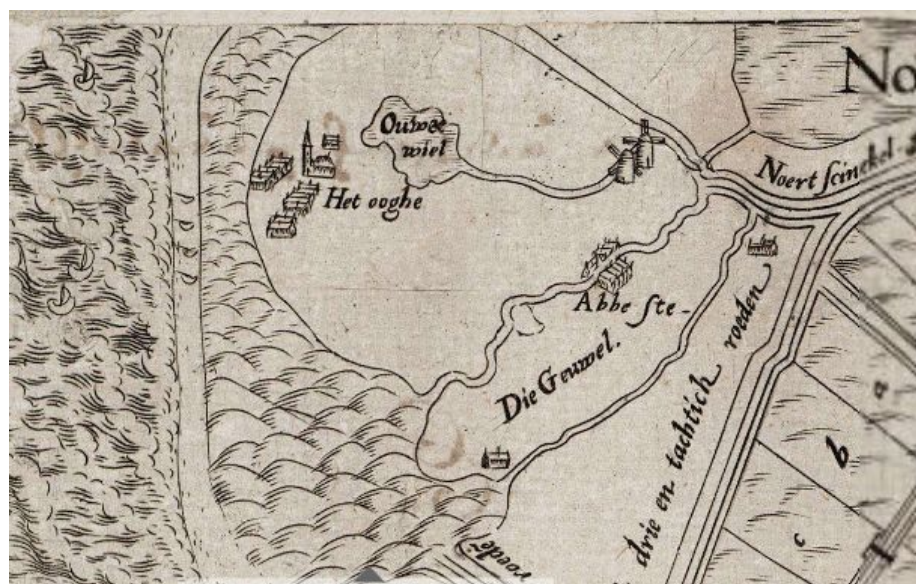

107061 / 537641

Afbeelding 6. Archeologische waarden op de onderzoekslocatie (rood omlijnd) en in de omgeving. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Archis II.

Afbeelding 7. 't Ooghe rond 1300. Bron: www.zijpermuseum.nl.

Afbeelding 8. Uitsnede uit de kaart van de Zijpe van Petrus Nagel uit 1572. De uitsnede geeft het tweede callantsoog van voor de tweede Allerheiligenvloed van 1570 weer. Bron: www.zijpermuseum.nl

Afbeelding 9. Uitsnede uit een kaart van de heerlijkheid Zijpe (auteur onbekend) uit 1602. Het noorden is links. Bron: www.zijpermuseum.nl.

Afbeelding 10. Uitsnede uit de middelgrote Zoutman-kaart van de Zijpe uit 1602. Het noorden is rechts. Bron: www.zijpermuseum.nl.

Afbeelding 11. Uitsnede uit de militaire manuscriptkaart van de Zijpe uit 1800.
Bron: www.zijpermuseum.nl.

Afbeelding 12. Uitsnede uit de kadastrale minuut van Callantsoog uit 1832. Het Dorpsplein is in blauw weergegeven. Bron: watwaswaar.nl.

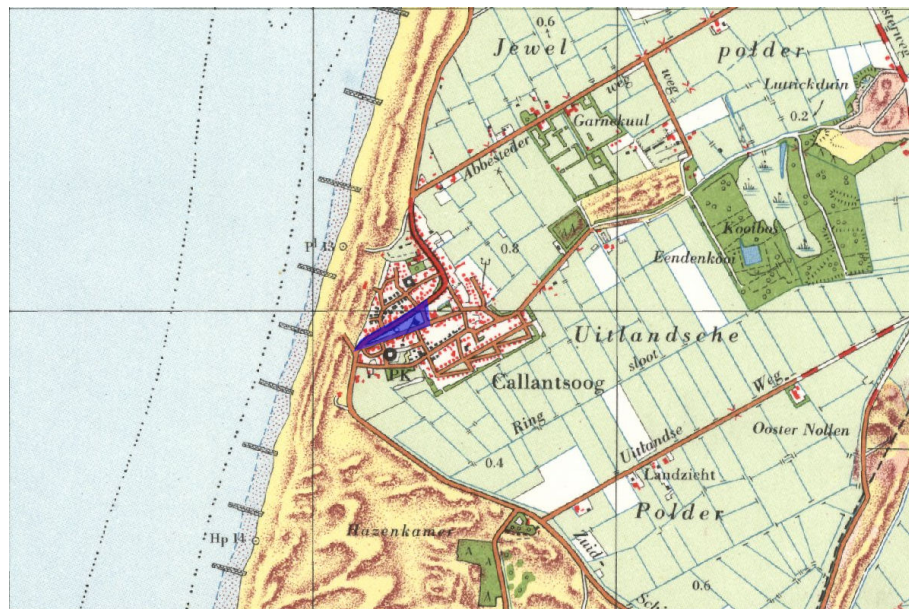
Afbeelding 13. Uitsnede uit de militair-topografische kaart van 1880. Het Dorpsplein is in blauw weergegeven. Bron: www.watwaswaar.nl

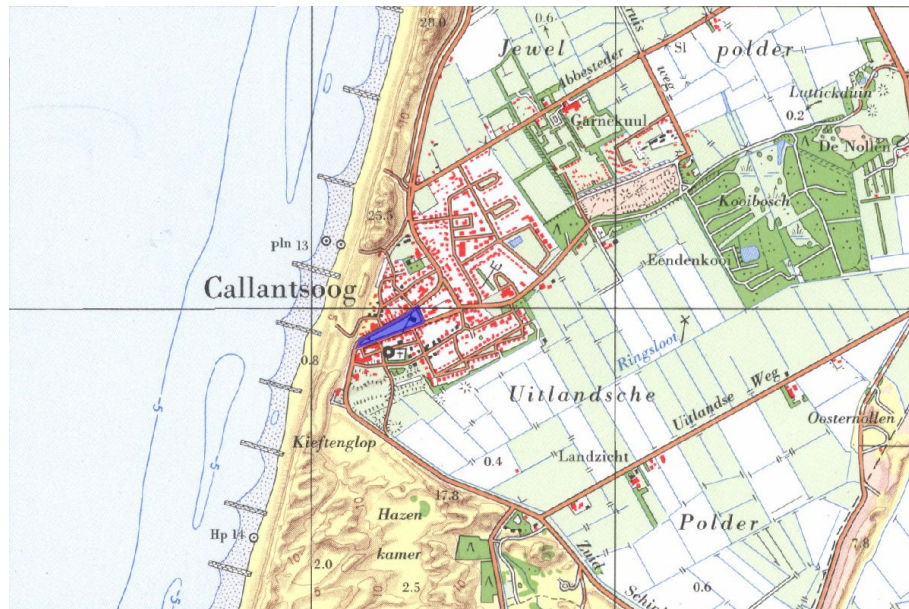
Afbeelding 14. Uitsnede uit de militair-topografische kaart van 1922. Het Dorpsplein is in blauw weergegeven. Bron: www.watwaswaar.nl

Afbeelding 15. Uitsnede uit de topografische kaart van 1950. Het Dorpsplein is in blauw weergegeven. Bron: www.watwaswaar.nl

Afbeelding 16. Uitsnede uit de topografische kaart van 1961. Het Dorpsplein is in blauw weergegeven. Bron: www.watwaswaar.nl

Afbeelding 17. Uitsnede uit de topografische kaart van 1971. Het Dorpsplein is in blauw weergegeven. Bron: www.watwaswaar.nl

Afbeelding 18. Uitsnede uit de topografische kaart van 1983. Het Dorpsplein is in blauw weergegeven. Bron: www.watwaswaar.nl